
FAKULTATYVINIS DARBŲ MOKYMAS LIETUVOJE 1958–1990 METAIS

Asta Širiakovienė

Šiaulių pedagoginis institutas

Fakultatyvai – diferencijuoto mokymo forma atskiroms lavinimo turinio temoms gilinti ir plėsti. Fakultatyviniai darbų užsiėmimai padeda moksleiviams įgyti praktinių gamybinio darbo įgūdžių.

Fakultatyvų turinį numato pats darbų mokytojas, atsižvelgdamas į savo galimybes, mokinių polinkius, esamas sąlygas. Įvairios fakultatyvinių užsiėmimų formos padeda sudominti moksleivius, skatina jų pažintinius ir profesinius interesus, ugdo gabumus, savarankiškumą.

Fakultatyvinis darbų mokymas Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklose buvo įvestas 1958 metais. Vykdamas 1958 m. priimtą įstatymą „Dėl mokyklos ryšio su gyvenimu stiprinimo ir tolesnio liaudies švietimo vystymo Tarybų Lietuvoje“ buvo plečiamas darbinis auklėjimas. Lietuvos Švietimo ministerija patarė organizuoti mokyklose fakultatyvinius kursus, sudarant atskiras grupes mokinių, kurie norėtų įgyti daugiau žinių ir praktinio darbo įgūdžių. Ministerija šiems kursams parengė programas. Fakultatyviniams kursams buvo skirta po 1–2 savaitines pamokas nuo vienerių iki dvejų metų laikotarpiu [15]. 1958/59 mokslo metais fakultatyviniai kursai buvo įvesti į 200 mokyklų. Kitais metais jų dar padaugėjo. Aukštesniųjų klasių moksleiviai mokėsi žemės ūkio mechanizacijos, stalių, šaltkalvių, audėjų, daržininkų, kulinarijos, siuvimo ir kt. [8].

Lietuvos TSR švietimo ministras M. Gedvilas 1959 m. savo pranešime nurodė, kad mokyklose įvesti įvairūs fakultatyviniai kursai padeda moksleiviams gilinti pasirinktos specialybės teorines žinias ir praktinius įgūdžius [6].

Apie dvylika tūkstančių vyresniųjų klasių moksleivių, kurie dar turėjo baigti vidurinę bendrojo lavinimo mokyklą pagal senuosius mokymo planus, mokėsi fakultatyviniuose kursuose žemės ūkio mechanizavimo, kolūkinės gamybos apskaitos, mašinraščio, namų ruošos, piešininkystės, sodininkystės ir kitų specialybių [3].

Kauno 4-ojoje vidurinėje mokykloje buvo organizuotos metalo ir medžio apdirbimo, mašinraščio, buhalterijos, automobilizmo, namų ruošos fakultatyvinės grupės. Tačiau trūko mokymo bazės, mokytojų,

moksleiviai buvo per daug apkrauti pamokomis ir užklasiniu darbu. Todėl mokykloje paliktos tik trys fakultatyvinės grupės: dvi namų ruošos (kulinarijos ir siuvimo) ir automobilizmo. Šioms grupėms mokykla buvo įsistengusi kabinetus.

Fakultatyvinius užsiėmimus kartą per savaitę moksleiviai lankydavo noriai, nors nei maisto produktais, nei audiniais mokykla neap rūpindavo. Juos įsigydavo pačios mokinės. Vėliau mokykloje buvo paliktas tik namų ruošos fakultatyvas [17].

1958/59 m. m. pradžioje minėtoji vidurinė mokykla nebuvo pasiruošusi fakultatyvinių kursų organizavimui. Tai įrodo materialinės mokymo bazės, kvalifikuotų kadry trūkumas, moksleivių ir jų tėvų nepasitenkinimas. Atsisakius kai kurių fakultatyvų, padė is pagerėjo.

1960 m. mokyklos aktyviai ėmėsi organizuoti praktinius fakultatyvinius kursus. Buvo nuspręsta pagerinti šių kursų lygį, užtikrinti besimokančių moksleivių praktinį paruošimą.

Kretingos, Plungės, Rokiškio ir kai kuriose kitų rajonų mokyklose moksleivių gamybinė praktika buvo organizuojama dirbant pagal fakultatyvinių užsiėmimų programas įmonėse, gamyklose, kolūkiuose, mechaninėse dirbtuvėse [20].

Kai kuriose bendrojo lavinimo mokyklose visuomenei naudingas darbas buvo pradėtas organizuoti fakultatyvuose. Štai Kapsuko vidurinėje mokykloje-internate fakultatyvuose buvo rengiami staliai, daržininkai, siuvėjai, kulinariai. Fakultatyvus šioje mokykloje lankė visi V–XI klasių moksleiviai. Kai kurie lankė net po du fakultatyvus.

Šaltkalviystės fakultatyvas šioje mokykloje buvo dėstomas penkerius metus. Moksleiviai išmokdavo dirbti su dilde, kirtikliu, pjūkleliu. Jie gaminavo langams lankstus, baldų fabrikui – faneruotes, šviestuvus, narvelius, roguotes. Vėliau mokiniai išmokdavo dirbti su staklėmis, atlikti metalo tekimo darbus. Baigę mokyklą vaikinai galėdavo dirbti bendro profilio trečios kategorijos šaltkalviais.

Per dvidešimt IX–X klasių mergaičių lankė siuvimo fakultatyvą. Jos susipažindavo su siuvimo naujinomis, jų darbu, išmokdavo savarankiškai pašalinti smulkius gedimus, pasisiūti rūbų.

Namų ruošos fakultatyvas pagilindavo mokinių žinias pagal V–VII kl. numatyta programą. Jos mokėdavosi virimo, kepimo, konservavimo, stalo servitavimo [18].

Moksleiviai, keletus metus lankę fakultatyvą, įgydavo teorinių ir praktinių specialybės žinių, išmokdavo dirbti konkrečių darbų. Tai padėdavo baigusiems mokyklą lengviau pasirinkti norimą specialybę. Fakultatyvai padėjo mokyklai pereiti prie gamybinių klasių.

Plečiantis gamybiniam mokymui, daugelyje bendrojo lavinimo mokyklų buvo atsisakyta fakultatyvų arba jiems skirtos valandos atiduotos visuomeninei-gamybinei praktikai [17, 16].

1963/64 mokslo metų mokymo plane miesto vidurinės bendrojo lavinimo politechninės darbo mokyklos su gamybinio mokymu IX klasei, fakultatyviniams užsiėmimams buvo skirtos 2 savaitinės pamokos [9]. Mokyklos jas panaudodavo gana įvairiai.

1966 m. I.KP CK ir LTSR Ministrų taryba, remdamosi sąjunginiu nutarimu, priėmė nutarimą „Dėl darbinio mokymo vidurinėse bendrojo lavinimo mokyklose dalinio pakeitimo“. Buvo nustatyta, kad vidurinėje mokykloje moksleiviai įgyja vidurinį bendrąjį bei politechninį išsilavinimą ir darbinį auklėjimą, o esant sąlygoms ir profesinį rengimą [23]. Buvo sudarytos galimybės geriau perteikti mokymo dalykus, atsižvelgiant į mokinių polinkius ir interesus. Šalyje įvestos dvi diferencijuoto mokymo formos: VII–XI kl. fakultatyviniai užsiėmimai, o IX–XI kl. dar ir atskirų dalykų sustiprinto teorinio ir praktinio mokymo užsiėmimai.

Minėtas nutarimas turėjo įtakos agrochemijos pagrindų fakultatyvinio kurso atsiradimui mokyklose. Moksleiviai, mokydamiesi šio kurso, gilino chemijos, biologijos žinias, įgydavo naujų žinių ir įgūdžių žemės ūkio darbams atlikti mokyklos mokomajame bandymų sklype. Pavasarį mokiniai tirdavo įvairias trąšas, jų naudojimą augalų tręšimui, augindavo augalus hidroponiniu būdu. Užsiėmimuose dažniausiai taikyti laboratoriniai ir praktiniai metodai, skiriamos savarankiškos užduotys [12]. Tokiu būdu agrochemijos pagrindų fakultatyvinis kursas padėdavo formuoti moksleivių politechnines žinias, įgūdžius, skatindavo domėjimąsi žemės ūkiu.

Švietimo ministerijos 1969/70 mokslo metų ataskaitoje nurodyta, kad naujuose mokymo planuose buvo sumažintas privalomų pamokų skaičius ir padidintas fakultatyvinių užsiėmimų skaičius.

Įvedus į mokyklas fakultatyvinius užsiėmimus, sumažėjo moksleivių, užsiiminėjančių būreliuose, ypač dalykiniuose, skaičius. Tai paaiškinama tuo, kad padidėjo mokinių darbo krūvis ir sumažėjo lėšos, skirtos būrelių vadovų darbui apmokėti [10].

1969/70 m. m. mokyklų mokslinio tyrimo institutas parengė radiotechnikos (VII–VIII kl.), traktorių (VIII kl.), techninių medžiagų apdirbimo pagrindų (VIII kl.), sodininkystės (VII–VIII kl.), daržininkystės (VII–VIII kl.), gėlininkystės (VII–VIII kl.) fakultatyvinių užsiėmimų programas. 1970/71 m. m. buvo paruoštos automobilio (IX–XI kl.) ir buities kultūros (IX–XI kl.) fakultatyvų programos.

1972 m. vidurinių mokyklų programoje buvo nurodyta, kad „fakultatyviniams užsiėmimams panaudojama mokyklos mokymo-techninė bazė, taip

pat kolūkių, tarybinių ūkių, įmonių mokymo gamybinė bazė (mokomieji cechai, barai)“ [22].

Fakultatyviniams praktikumams IX–XI klasėje buvo skiriama ne daugiau kaip dvi valandos per savaitę. Fakultatyvinius elektrotechnikos, radiotechnikos, metalų apdirbimo, automobilizmo ir kitus užsiėmimus buvo siūloma vesti dviem variantais. Pirmasis numatė praplėsti technikos srities, antrasis – technologijos srities mokinių žinias ir įgūdžius.

Pirmąjį fakultatyvinių užsiėmimų variantą pasirinkdavo tos mokyklos, kur buvo gerai įrengti atitinkami kabinetai. Per užsiėmimus pagrindinis dėmesys buvo skiriamas pratimams, laboratoriniams ir praktikos darbams [19, 33].

1 lentelė. Elektrotechnikos fakultatyvinio praktikumo teminis planas (I variantas)

eil. Nr.	Temos pavadinimas	Valandų skaičius
IX klasė		
1.	Pagrindinės žinios apie elektrinius įrengimus	12
2.	Elektros energijos gamyba ir paskirstymas. Vartotojų aprūpinimas elektros energija	22
3.	Elektrinių apšvietimo įrenginių projektavimo, matavimo ir eksploataavimo pagrindai	22
4.	Nuolatinės srovės elektrinės grandinės	8
5.	Magnetinės grandinės	6
Iš viso:		70
X – XI klasė		
6.	Kintamosios srovės elektrinės grandinės	20
7.	Elektrinių ir radiotechninių matavimų teorija ir technika	14
8.	Elektrinių mašinų ir aparatų darbas	8
9.	Automatikos pagrindai	12
10.	Elektrinių jėgos įrengimų projektavimo, montavimo ir eksploataavimo pagrindai	16
Iš viso:		70
Iš viso:		140

Antrasis fakultatyvinių užsiėmimų variantas tiko toms mokykloms, kurios organizuodavo užsiėmimus mokymo gamybinėje bazėje: įmonės mokomajame ceche, gamybiniame mokymo kombine.

Mokyklos, turinčios gerai įrengtas medžio ir metalo apdirbimo dirbtuves, pasirinkdavo metalų apdirbimo fakultatyvinius užsiėmimus. Čia buvo

siekiami pagilinti moksleivių bendrąsias technines ir technologines šaltkal vystės arba mechaninio metalų apdirbimo žinias ir įgūdžius [19, 34].

2 lentelė. Fakultatyvinių metalų apdirbimo praktikumo teminis planas

Eil. Nr.	Temos pavadinimas	Valandų skaičius
IX klasė		
1.	Pagrindinės žinios apie mechaniką	20
2.	Metalų apdirbimo technologiniai procesai	42
3.	Ekskursijos į metalų apdirbimo įmones	8
Iš viso:		70
X – XI klasė		
4.	Elektriniai mašinų ir mechanizmų įrengimai	18
5.	Technologiniai metalų apdirbimo procesai (tęsinys)	44
6.	Ekskursija į metalų apdirbimo įmonę, siekiant supažindinti mokinius su tos įmonės energetine baze, mechanizavimu, automatizavimu, planavimu ir organizavimu	8
Iš viso:		70
Iš viso:		140

LKP CK ir Lietuvos TSRS Ministrų tarybos 1978 m. vasario mėn. 6 d. nutarimu Nr. 32 „Dėl bendrojo lavinimo mokyklų moksleivių mokymo, auklėjimo, jų rengimo darbiui tolesnio tobulinimo“ buvo nuspręsta padidinti IX – XI kl. darbinio mokymo laiką nuo dviejų iki keturių valandų per savaitę. Sutvarkyti fakultatyvinius užsiėmimus: palikti jų tiek, kiek buvo numatyta tipiniame mokymo plane [2].

Pedagogas J. Janaitis, įvertindamas tuometinę šalies mokyklų padėtį, nurodė, kad esant klasei pamokinei sistemai, sunku diferencijuoti mokymą. Nukenčia gabesni mokiniai, jų gabumai ne visuomet pastebimi ir išskiriami. Tą padėtį, J. Janaičio nuomone, galėjo pataisyti fakultatyviniai užsiėmimai, kurie padėdavo suteikti specialių žinių, atskleisti ir ugdyti mokinių sugebėjimus, pasirinkti profesiją [13].

Plėčiantis profiliniam darbiniam mokymui (įvestas 1973/74 m. m.), 1978 m. penkioje Kėdainių rajono mokyklose buvo pradėta dirbti pagal minėto mokymo programas. Mokinius bandytą skirstyti į fakultatyvines grupes pagal jų sveikatą, profesinį kryptingumą ir asmenines savybes. Kėdainių 2-ojoje vidurinėje mokykloje moksleiviai pradėjo mokytis keturių tipų profilinėse klasėse. Kiekvieno profilio klasėje buvo organizuoti skirtingi fakultatyvai. Pavyzdžiui, technikos klasėje – siuvimo ir buitės kultūros fakultatyvai mergaitėms, elektrotechnikos ir metalo apdirbimo betniukams. Mo-

kykloje atlikti tyrimai parodė, kad 80–95% mokinių profesiniai ketinimai atitiko klasės profilį ir užklasinę veiklą. Štai 60% IX techninės klasės berniukų rengėsi tapti vairuotojais, radiotechnikais, suvirintojais, 25% – dirbti aptarnavimo sferoje. 80% šios klasės mergaičių planavo dirbti aptarnavimo sferoje, 20% – įgyti medicinos sesers arba laborantės specialybę [7].

Sustiprinto fakultatyvinio mokymo sėkmę Kėdainių 2-ojoje vidurinėje mokykloje lėmė gera materialinė bazė, patyrę mokytojai. Fakultatyvinio profilio mokymo organizavimas skatino pedagogus geriau pažinti moksleivių norus ir sugebėjimus [7]. Apibendrinami pateiktus faktus, galime daryti išvadą, kad tinkamai organizuotas fakultatyvinis mokymas duoda teigiamus rezultatus tik tuomet, jeigu sudarant mokinių grupes atsižvelgiama į jų interesus ir profesinį kryptingumą. Tada galima organiškai susieti bendrąjį lavinimą ir specialų darbinį mokymą.

1980 m. buvo išleistos vidurinės bendrojo lavinimo mokyklos fakultatyvinių užsiėmimų programos. Fakultatyvinėje buities kultūros programoje buvo skirta 140 val. IX–XI klasiu moksleivėms. Daržininkystės ir sodininkystės VII–VIII kl. fakultatyviniams užsiėmimams buvo numatyta po 70 val. [1].

1979/80 m. m. vidurinės bendrojo lavinimo politechninės darbo mokyklos mokymo plane fakultatyviniai užsiėmimai buvo numatyti taip: VII klasei – 3, VIII klasei – 3, IX klasei – 4, X klasei – 2, XI klasei – 3 [11].

Daugelyje Lietuvos bendrojo lavinimo vidurinių mokyklų buvo dėstomas automobilizmo kursas arba šio dalyko fakultatyviniai užsiėmimai. 1979/80 m. m. šis kursas įvestas Panevėžio rajono Raguvos vidurinėje mokykloje. Mokyklos kartingistų būrelis peraugo į automobilio-kartingo fakultatyvą. Techninių darbų mokytojo J. Strazdo vadovaujami mokiniai čia lavino savo gabumus, plėtė interesus. Per trejus metus mokykloje buvo parengta 16 kandidatų į sporto meistrus, 31 pirmojo atskyrio sportininkas, daug žemesnio atskyrio sportininkų. Šešis mokyklos kartingus pagamino patys moksleiviai per fakultatyvinius užsiėmimus. Mokiniai susipažindavo su kartingo konstrukcija, mokėsi darbo brėžinių sudarymo technologijos, detalių gamybos, surinkimo, išbandydavo mašinas [21]. Automobilio-kartingo fakultatyviniai užsiėmimai leido pasireikšti paauglių techninei kūrybai, ugdyti techninį mąstymą, praktiškai panaudoti įgytas žinias.

1984 m. gruodžio mėn. mokslinė fakultatyvų taryba, organizuota prie TSRS Pedagogikos mokslų akademijos, svarstė fakultatyvų vedimą mokyklose. Buvo parengtas dokumentas „Apie fakultatyvinių užsiėmimų organizavimą mokykloje“. Jame nurodoma, kad fakultatyvai privalomi kiekvienai aštuonmetei ir vidurinei mokyklai. Moksleiviai turėtų iš anksto žinoti, kurie fakultatyvai veiks, kad galėtų geriau apsispręsti. Fakultatyvų programos mokytojams tėra orientacinės. Pedagogas gali nagrinėti ne visas programos temas (parinkti tik įdomesnes), pradėti kursą nuo bet kurios klasės [16].

VII–VIII klasių fakultatyvinių užsiėmimų vedimo formos ir metodai artimesni būrelių veiklai. IX–XI kl. užsiėmimų formos – paskaitos, praktikumai arba savarankiški darbai, ugdančys darbinius įgūdžius.

1987 m. atliktų tyrimų duomenimis (tyrime dalyvavo 400 VIII kl. ir 700 IX kl. moksleivių), fakultatyvus lankė 12,75% aštuntų klasių ir 13,57% devintų klasių moksleivių. Iš viso fakultatyviniuose užsiėmimuose dalyvavo 13,27% mokinių. Įvairius būrelius mokyklose lankė daug didesnis mokinių procentas [14]. Pateikti skaičiai rodo, kad palyginti nedidelis skaičius paauglių norėjo įgyti papildomų žinių bei įgūdžių, praplėsti savo interesus. Daugeliui moksleivių labiau patiko sportas arba kitokia užklasinė veikla.

Pagal 1988/89 m. m. mokymo planą pradėtas grįžimas nuo profilinio darbinio mokymo prie techninių, buities ir žemės ūkio darbų. Pagrindinė darbinio mokymo kryptis X–XII vidurinės mokyklos klasėse – politechninis mokymas. X–XI kl. mokymo plane numatyta skirti po 2 valandas per savaitę, likęs laikas (1 valanda) skiriamas naudoti fakultatyviniams užsiėmimams pagal moksleivių interesus [5].

1990 m. Švietimo ministerija numatė X–XII klasių moksleivių darbų mokymą organizuoti savanoriškumo principu, naudojant pasirenkamųjų dalykų fakultatyvų valandas.

Buvo nuspręsta, kad jei X–XII kl. mokinių profesinis arba darbų mokymas vyksta moksleivių techninės kūrybos ir darbo namuose, kitose nemokyklinėse įstaigose, tai kiekviena mokykla skiria reikiamą pamokų ir fakultatyvų skaičių, priklausomai nuo susibūrusių į mokymo grupes mokinių skaičiaus. Lėšos apmokėti mokytojams už darbą perkeliamos iš mokyklos sąmatos į atitinkamos nemokyklinės mokymo įstaigos sąmatą [4].

Dabar Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklose fakultatyvams skirtas laikas naudojamas pedagogų nuožiūra, atsižvelgiant į mokyklos tradicijas, mokinių polinkius ir pedagogų kvalifikaciją.

Fakultatyvinių darbų mokymo tyrimas leidžia teigti, kad fakultatyvus lankančių mokinių skaičius mokyklose yra nedidelis. Tinkamai organizuoti fakultatyvinių darbų mokymą dažnai trukdo silpna materialinė bazė. Moksleivių darbas fakultatyvuose turėtų remtis savanoriškumo principu.

FACULTATIVE TEACHING OF CRAFTS IN LITHUANIA IN 1958–1990

Summary

Facultative teaching may have different forms; its content is determined by the teacher. This kind of teaching of crafts was introduced in Lithuania in 1958. The article presents a history of development of facultative teaching in sixth,

seventh and eight decades. At the present moment time for the facultative teaching is used on a voluntary basis: it depends on traditions of the school, interests of pupils and qualifications of teachers. The article concludes that now there is a small number of pupils attending facultative lessons. One of the main problems is weak material base of most of the schools. Pupils attendance of facultative lessons should remain voluntary.

Literatūra

1. Bendrojo lavinimo vidurinės mokyklos fakultatyvinių užsiėmimų programos. – K., 1980.
2. Darbinio mokymo, auklėjimo ir profesinio orientavimo normatyvinių dokumentų rinkinys. – K., 1982. – P. 13–17.
3. Diržinskaitė L. Dėl vietinių Tarybų uždavinių toliau gerinant liaudies švietimą // Tarybinė mokykla. – 1960. – Nr. 6. – P. 5.
4. Drungilas A. ... Darbų mokytojams // Tėvynė šviesa. – 1990. – Liepos 27.
5. Drungilas A. Ką dirbime? Ko mokysimės? // Tarybinis mokytojas. – 1988. – Balandžio 22.
6. Gedvilas M. Dėl mokyklos ryšio su gyvenimu stiprinimo ir dėl tolesnio švietimo vystymo Tarybų Lietuvoje // Tarybinė mokykla. – 1959. – Nr. 4. – P. 13–18.
7. Lengvinas M. Diferencijuoto fakultatyvio mokymo organizavimas Kėdainių 2-osios vidurinės mokyklos IX–XI klasėse // Mokyklų valdymo tobulinimo klausimai. – V., 1980. – P. 129–132.
8. LVA. – F. 1. – Ap. 6. – B. 1675. – P. 7–29.
9. LVA. – F. 1. – Ap. 6. – B. 2153. – P. 23.
10. LVA. – F. R – 762. – Ap. 6. – B. 2430. – P. 28.
11. LVA. – F. 1. – Ap. 6. – B. 3210. – P. 45.
12. Milišauskienė A. Vidurinės mokyklos agrochemijos pagrindų fakultatyvinis kursas // Mokymo ir auklėjimo klausimai, 1969. – T. 2. – P. 107–108.
13. Mokymo ir auklėjimo efektyvinimo techninių darbų pamokose klausimai. – V., 1978. – P. 8–10.
14. Mokyklos, šeimos, darbo kolektyvų ir visuomenės bendradarbiavimas gerinant moksleivių auklėjimą, profesinį orientavimą ir rengimą darbui : Konferencijos tezės. – V., 1987.
15. Naujokaitis P. Pakeliui į politechninę darbo mokyklą // Pirmieji mokymo žingsniai. – K., 1961. – P. 15–16.
16. Norkevičienė R. Į aukštesnę pakopą // Tarybinis mokytojas. – 1985. – Vasario 27.
17. Pirmieji gamybinio mokymo žingsniai. – K., 1961. – P. 15–16.
18. Plečkaitis S. Visuomenei naudingas darbas fakultatyvinėse grupėse // Tarybinė mokykla. – 1961. – Nr. 12. – P. 5–7.
19. Praktikumų dėstymo IX–XI kl. metodika. – K., 1972. – P. 33–34

20. Praktinį pasiruošimą gerinant // Tarybinė mokykla. – 1960. – Nr. 2. – P. 3–6.
21. Rajunčienė I. Mokykla rengia vairuotojus // Tarybinė mokykla. – 1984. – Nr. 3. – 43–44.
22. Vidurinių mokyklų programos : Darbinis mokymas IX–XI kl. K., 1972. – P. 7.
23. Žukauskas K. Liaudies švietimo raida Tarybų Lietuvoje : Mokymo priemonė. – V., 1982. – P. 50.